УДК 378.147:808.5

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-2-138-145

Пушко Віра Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.
pushko333@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7179-1116>

Пушко Руслан Олексійович,

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів,
обліку та банківської справи
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.
rus.pushko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8697-9915>

**ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Сьогодні одним із головних завдань сучасної мовної освіти в Україні є формування та розвиток мовної особистості здобувача вищої освіти в контексті професійної підготовки.

Соціальне замовлення суспільства на підготовку фахівців для різних сфер виробництва обґрунтовує вимоги до формування соціально-професійних якостей майбутнього фахівця, які ґрунтуються не лише на загальному обсязі знань, а й передбачають розвиток здібностей самостійно вирішувати нестандартні професійні завдання, застосовуючи альтернативне мислення, демонструвати постійне прагнення до удосконалення професійної діяльності. Саме тому для успіху сучасній людині потрібно володіти мистецтвом комунікації, тобто мати відповідну комунікативну компетентність (Сорока, 2018, с.73).

Заклади вищої освіти покликані не тільки навчати здобувачів освіти певній спеціальності, а й розвивати естетичні почуття, культуру мовлення й мислення, формувати мовну особистість, яка вільно володіє мовою й має високий рівень комунікативної компетентності тощо.

Досконале, ґрунтовне володіння українською мовою в повсякденно-діловій діяльності є обов'язком кожного фахівця. М. Сорока, розглядаючи дану проблему, зауважує, що «викладання мовних дисциплін у вищих навчальних закладах не тільки підвищує мовну освіченість здобувачів і сприяє гуманізації освіти, але й підвищує

культурний рівень майбутньої української інтелігенції» (Сорока, 2018, с. 73). Тому на вирішення цієї проблеми в університеті й спрямовано курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», у рамках якого відбувається формування комунікативних компетентностей особистості.

Проблема формування мовної особистості як суб'єкта фахової діяльності, компетентного та здатного до саморозвитку, досліджується багатьма вченими. Розвитку професійної компетентності присвячені праці Г. Богіна, М. Вашуленка, Л. Ващенко, О. Коваленко, А. Коваль, О. Локшина, Л. Мацько, Л. Паламар, О. Пометун та інших. Велику увагу в своїх дослідженнях цьому питанню приділяли Т. Донченко, В. Мельничайко, А. Нікітіною, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скурагівським, Г. Шелеховою та ін. У своїх працях вони виділяють специфіку мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму, визначають структуру і зміст комунікативності, де мовлення є домінуючим компонентом щодо управління процесом формування мовленнєвих умінь у системі навчання здобувачів освіти.

Проблема формування мовної особистості здобувача вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства є надзвичайно актуальною. Саме тому науковці звернулися до дослідження та інтерпретації такого наукового феномена, як «мовна особистість» (В. Нерознак, С. Сухих, Т. Снитко, В. Тарасун та ін.).

У пропонованій статті *ставимо за мету* проаналізувати різні погляди науковців щодо формування та вдосконалення розвитку мовної особистості здобувача вищої освіти в контексті професійного становлення.

На думку О. Селіванової, «мовна особистість – іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у процесах продукування, сприйняття, розуміння й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також при комунікативній взаємодії» (Селіванова, 2010, с. 445). Мовна особистість несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Мовна особистість існує в просторі культури, відображеної в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), в стереотипах і нормах поведінки, в предметах матеріальної культури.

Поняття мовної особистості імпліцитно було представлено у працях В. Вундта, О. Потебні, О. Шахматова, Г. Штейнталя й ін., але відповідний термін уведений В. Виноградовим. Розроблення проблеми мовної особистості належить також Г. Богіну, Ю. Караулову, О. Леонтьєву, А. Пузирьову та ін. Саме поняття мовної особистості в широкий науковий ужиток запровадив Ю. Караулов, який вважає, що «мовна особистість – це людина, яка вміє створювати й розуміти тексти, що відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, цільовою спрямованістю» (Караулов,

1987, с. 54). У зміст мовної особистості зазвичай вкладають такі компоненти:

1) ціннісний компонент змісту виховання, тобто система цінностей, або життєвих смислів. Мова забезпечує першочерговий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ світу та ієрархію духовних уявлень, що реалізуються в процесі мовного спілкування;

2) культурологічний компонент, тобто рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Залучення фактів культури мови, що вивчається, пов'язаних із правилами мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, сприяє формуванню навичок адекватного вживання й ефективного впливу на партнера по комунікації;

3) персональний компонент – те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині (Бородіна, Каленюк, с. 80).

О. Черкаська зауважує, що на формування мовної особистості впливають чинники як об'єктивні, незалежні від особи мовця, так і суб'єктивні. Сучасна лінгвістика виділяє такі рівні мовної особистості: вербально-семантичний, лінгвокогнітивний і мотиваційно-прагматичний (Черкаська, 2010, с. 142). У розумінні Л. Мамчур, мовна особистість – це комунікативно компетентна особистість, тобто людина, що оперує життєво необхідними знаннями, вміннями й навичками (Мамчур, 2016, с. 109).

Мовною особистістю є такий комунікант, носій мови, який володіє мовною, мовленнєвою, прагматичною компетенціями, реалізує їх у процесі спілкування. Сучасні вчені досліджують різні рівні у структурі мовної особистості: Ю. Караулов виділяє вербальносемантичний, тезаурусний та мотиваційно-прагматичний; О.Тарасова досліджує рівень мікроконтексту й метаконтексту тощо. Формування мовної особистості, як зазначає М. Пентилюк, – складний і багатогранний процес. Він передбачає участь людини у спілкуванні – каналі й зв'язку з іншими людьми. Основний спосіб задоволення особистих потреб у спілкуванні – мовлення. Саме тому його називають мовленнєвим спілкуванням (Пентилюк, 2011, с. 81).

Основним засобом перетворення індивіда в мовну особистість В. Маслова називає соціалізацію в таких її аспектах: а) процес включення людини до певних соціальних відносин; б) мовленнєво-мисленнєва діяльність за нормами й законами певної етномовної культури; в) процес засвоєння законів соціальної психології народу (Маслова, 2001, с. 34).

Потрібно зазначити, що під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення.

Одним із головних завдань професійної підготовки здобувача вищої освіти в університеті є формування мовної особистості, яка може вільно й комунікативно висловлювати свої думки в будь-якій ситуації, дотримуючись норм літературної мови. Основними джерелами вдосконалення педагогічного мовлення вчені вважають наслідування, навчання й самостійну роботу над собою.

Під час навчання у ЗВО здобувачі освіти мають набувати певних фахових умінь і навичок: досліджувати мовні та літературні факти і явища; логічно, послідовно, відповідно до норм літературного мовлення формувати творче, аналітичне мислення; активно застосовувати методи й прийоми навчання у практичній діяльності; проводити наукові пошуки в галузі мовознавчих та психолого-педагогічних дисциплін; розвивати потребу та вміння самостійно поповнювати свої знання за фахом, бути мобільним до нововведень та бути професійно компетентним.

Формування мовної особистості означає не тільки набуття людиною певних знань, умінь і навичок, але й самовиховання свідомого ставлення до мови, що виражається в прагненні та вмінні мовців спілкуватися рідною мовою, відповідальному ставленні до власного мовлення, постійній, наполегливій роботі над його вдосконаленням.

Оволодіння здобувачами будь-якою професією розпочинається з системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем професійного мовлення – галузевої фразеології та термінології, що допоможе в подальшій професійній діяльності, котра вимагає застосування у виробничій сфері української мови (Сорока, 2018, с.73).

Мовна особистість здобувача освіти розвивається в процесі спілкування, яке вимагає не тільки знань мови, але й умінь нею користуватися. Особливу роль у процесі формування мовної особистості відіграє мовленнєва компетентність. На основі розвитку різних видів мовленнєвої діяльності формується професійна мовленнєва компетентність здобувачів освіти – інтегральне поняття, що охоплює широке коло особистісних мовних здібностей, знань, умінь і навичок, які забезпечують успішне здійснення мовленнєвої діяльності.

Мовна компетенція включає знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм. Мовленнєва компетенція реалізується під час аудіювання, говоріння, читання та письма. Необхідно зазначити, що до найважливіших умінь, які складають основу мовленнєвої компетентності фахівця, належать:

1. Уміння вести діалог, дотримуючись вимог мовного етикету в різних життєвих ситуаціях.
2. Уміння створювати усні монологічні висловлення.
3. Уміння адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлення.
4. Уміння створювати письмові тексти різних стилів, типів і жанрів.

5. Уміння користуватися різними видами читання та ін. (Пентилюк, 2011, с.5–6).

Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування здобувачі вищої освіти повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, оскільки мовленнєва специфіка цього стилю спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності. Крім того, термінологічна лексика має велике значення для науково-виробничої комунікації, сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та реалізації їх у майбутній фаховій діяльності, поглиблює знання здобувачів вищої освіти про ознаки виучуваних понять, є засобом розширення активного професійного словникового запасу, підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції (Сорока, 2018, с.74). Опановуючи курс української мови, здобувачі вищої освіти вчать вільно орієнтуватись у словниковому фонді української мови, ефективно використовувати її багатства у професійній діяльності, розширюючи межі функціонування рідної мови в нашому українському суспільстві.

Таким чином, здобувачі вищої освіти повинні усвідомити визначну роль мови в житті людини, розуміти, що мовна майстерність є шляхом до професійного становлення та зростання, запорукою всебічної реалізації творчих здібностей особистості.

Нині викладач закладу вищої освіти повинен вміти зацікавити здобувачів освіти їх майбутньою спеціальністю, так ми зможемо отримати національно свідомих, мовленнєво компетентних фахівців, що зможуть досягти особистісного й професійного самовизначення та домогтися самореалізації.

Перспективу подальших наукових розвідок окресленої проблеми вбачаємо у вивченні психологічних та психолінгвістичних основ формування та розвитку мовної особистості здобувача вищої освіти в контексті професійної підготовки майбутнього фахівця.

Список використаної літератури

- 1. Сорока М. В.** Особливості формування мовної особистості здобувача освіти у коледжі. *Молодий вчений*. 2018. № 4.1 (56.1). С. 73–76.
- 2. Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 884 с.
- 3. Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
- 4. Бородіна Н., Каленюк С.** Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf> (дата звернення: 10.10.2021).
- 5. Черкаська О.** Формування мовної і комунікативної компетенції мовної особистості у вищій школі. *Вища школа*. 2010. № 12. С. 63–72.
- 6. Куварова О. К.** Роль культури мовлення у формуванні мовної особистості. *Культура професійного мовлення : матеріали регіональної наук.-метод. конф.* Дніпропетровськ,

2006. С. 142–145. **7. Мамчур Л.** Розвиток мовної особистості – пріоритетний напрям сучасної лінгводидактики. *Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. / за заг. ред. І. В. Гайдаєнко.* Херсон, 2016. С. 105–111. **8. Пентиліук М. І.** Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей.* Київ, 2011. С. 4–16. **9. Маслова В. А.** Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.

References

1. Soroka, M. V. (2018). Osoblyvosti formuvannia movnoi osobystosti здобувача освіти у коледжі [Features of the formation of the language personality of the student in college]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4.1 (56.1), 73-76 [in Ukrainian]. **2. Selivanova, O. O.** (2010). Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia [in Ukrainian]. **3. Karaulov, Yu. N.** (1987). Russkij yazyk i yazykovaya lichnost' [Russian language and linguistic personality]. Moskow: Nauka [in Russian]. **4. Borodina, N., Kaleniuk, S.** Formuvannia movnoi osobystosti uchniv yak providne zavdannia movnoi osvity [Formation of students' language personality as a leading task of language education]. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf> (accessed 10.10.2021) [in Ukrainian]. **5. Cherkaska, O.** (2010). Formuvannia movnoi i komunikativnoi kompetentsii movnoi osobystosti u vyshchii shkoli [Formation of language and communicative competence of language personality in higher school]. *Vyshcha shkola – High school*, 12, 63-72 [in Ukrainian]. **6. Kuvarova, O. K.** (2006). Rol kultury movlennia u formuvanni movnoi osobystosti [The role of speech culture in the formation of linguistic personality]. *Kultura profesiinoho movlennia – Culture of professional speech.* (pp. 142-145). Dnipropetrovsk [in Ukrainian]. **7. Mamchur, L.** (2016). Rozvytok movnoi osobystosti – priorytetnyi napriam suchasnoi linhvodydaktyky [The development of language personality is a priority area of modern linguodidactics]. *Aktualni problemy linhvodydaktyky: realii ta perspektyvy – Current problems of language didactics: realities and prospects.* (pp. 105-111). Kherson [in Ukrainian]. **8. Pentyliuk, M. I.** (2011). Movna osobystist uchnia v prospektsii movlennievoho spilkuvannia [The linguistic personality of the student in the prospect of speech communication]. *Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky – Current problems of modern linguodidactics.* (pp. 4-16). Kyiv [in Ukrainian]. **9. Maslova, V. A.** (2001). Lingvokul'torologiya [Linguoculturology]. Moskow: Akademiya [in Russian].

Пушко В. Ф., Пушко Р. О. Формування мовної особистості здобувача вищої освіти в контексті професійної підготовки

У поданій до друку статті розглянуто проблему формування мовної особистості здобувача вищої освіти в контексті професійної підготовки.

Проаналізовано різні погляди вчених та підходи до аналізу мовної особистості, що визначають основну складову цього поняття. З'ясовано, що поняття «мовної особистості» в широкий науковий ужиток запровадив Ю. Караулов. Одним із головних завдань професійної підготовки здобувача вищої освіти в університеті є формування мовної особистості, яка може вільно й комунікативно висловлювати свої думки в будь-якій ситуації, дотримуючись норм літературної мови.

Акцентовано увагу на тому, що мовна особистість здобувача освіти розвивається в процесі спілкування, яке вимагає не тільки знань мови, але й умінь нею користуватися. Особливу роль у процесі формування мовної особистості відіграє мовленнєва компетентність. Зазначено, що на основі розвитку різних видів мовленнєвої діяльності формується професійна мовленнєва компетентність здобувачів освіти – інтегральне поняття, що охоплює широке коло особистісних мовних здібностей, знань, умінь і навичок, які забезпечують успішне здійснення мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: мова, мовлення, мовна особистість, здобувач вищої освіти, культура мовлення, комунікативна компетентність, мовленнєво-мисленнєва діяльність, професійно-виробнича діяльність.

Пушко В. Ф., Пушко Р. А. Формирование языковой личности соискателя высшего образования в контексте профессиональной подготовки

В статье рассмотрена проблема формирования языковой личности соискателя высшего образования в контексте профессиональной подготовки.

Проанализированы разные взгляды ученых и подходы к анализу языковой личности, определяющие основную составляющую этого понятия. Выяснено, что понятие «языковой личности» в широкое научное употребление ввел Ю. Караулов. Одной из главных задач профессиональной подготовки соискателя высшего образования в университете является формирование языковой личности, которая может свободно и коммуникативно выражать свои мысли в любой ситуации, соблюдая нормы литературного языка.

Акцентируется внимание на том, что языковая личность соискателя образования развивается в процессе общения, которое требует не только знаний языка, но и умения им пользоваться. Особую роль в процессе формирования речевой личности играет речевая компетентность. Отмечено, что на основе развития разных видов речевой деятельности формируется профессиональная речевая компетентность соискателей образования – интегральное понятие, охватывающее широкий круг личностных речевых способностей, знаний, умений и навыков, обеспечивающих успешное осуществление речевой деятельности.

Ключевые слова: язык, речь, языковая личность, соискатель высшего образования, культура речи, коммуникативная компетентность, речево-мыслительная деятельность, профессионально-производственная деятельность.

Pushko V., Pushko R. Formation of the linguistic personality of the applicant for higher education in the context of vocational training

The article deals with the problem of the formation of the linguistic personality of the applicant for higher education in the context of vocational training.

The different views of scientists and approaches to the analysis of the linguistic personality, which determine the main component of this concept, are analyzed. It was found that the concept of «linguistic personality» was introduced into wide scientific use by Yuriy Karaulov. One of the main tasks of the professional training of an applicant for higher education at the university is the formation of a linguistic personality who can freely and communicatively express their thoughts in any situation, observing the norms of the literary language.

Attention is focused on the fact that the linguistic personality of the applicant for education develops in the process of communication, which requires not only knowledge of the language, but also the ability to use it. Speech competence plays a special role in the formation of a speech personality. It is noted that on the basis of the development of different types of speech activity, the professional speech competence of applicants for education is formed – an integral concept that covers a wide range of personal speech abilities, knowledge, skills and abilities that ensure the successful implementation of speech activity.

Key words: language, speech, linguistic personality, applicant for higher education, speech culture, communicative competence, speech and thought activity, professional and industrial activity.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2021 р.

Прийнято до друку 26.11.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Нікітіна А. В.